

СПІВПРАЦЯ ПОЛЬСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ЖІНОК НАДДНІПРЯНЩИНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. польські та українські жінки взаємодіяли в різноманітних організаціях, серед яких революційні гуртки, товариства взаємодопомоги, культурно-просвітницькі та благодійні об'єднання. Основою співпраці ставало усвідомлення соціальної несправедливості, національна політика царату, спрямована на утиски в сфері культури й освіти національних груп, прагнення захистити професійні інтереси жінок. Спільні громадські акції та ініціативи міської інтелігенції стали прикладом жіночої толерантності і солідарності.

Ключові слова: польські жінки, українські жінки, Наддніпрянщина, громадський рух, жіночий рух.

Польсько-українські взаємини є невичерпною темою в сучасних наукових та політичних студіях. Історія надає багато прикладів непростого сусідства, де поєднується дружба й ворожнеча, толерантність і нетерпимість, співпраця й протистояння. Загострення пристрастей польсько-українських стосунків припадає на драматичні роки нашої спільної історії. Однак в ній були й довгі часи не тільки мирного співіснування, але й добросусідських відносин, які ініціювались обома сторонами. Сьогодні варто зосередити увагу на пошуках компромісу й примирення, звернутись до досвіду колективної взаємодії.

Прикладом налагодження польсько-українських взаємин можна вважати громадську діяльність активісток жіночого руху в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Серед провідних завдань дослідження стосунків польок та українок слід виокремити питання налагодження співпраці, пошук її мотивів, а також наслідків спільної діяльності. Відповіді на ці запитання допоможуть віднайти точки єднання, спільні інтереси, що допомагали краще зрозуміти один одного, підтримати у складні часи. Досвід українських та польських жінок, які налагоджували контакти, шукали шляхи взаєморозуміння й разом досягали поставленої мети може бути використаний й сьогодні, сприяти продовженню польсько-українського діалогу.

Тема українсько-польських стосунків в регіоні неодноразово піднімалась у фаховій літературі, однак більшість авторів зосереджували увагу на пошуку витоків непорозуміння і конфліктів [1–2]. Дослідження сучасних істориків сконцентровані на внеску діячів польського походження в економічне, політичне й культурне життя країни [3–5]. Про жіночу співпрацю писали дослідниці жіночого руху в Наддніпрянщині М. Богачевська-Хом'як [6] та Л. Смоляр [7], однак українсько-польське жіноче співробітництво вимагає більш детального опрацювання й висвітлення.

У статті проаналізовано діяльність українських і польських жінок в складі громадських організацій, що діяли в Наддніпрянщині в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.

У 1870-х рр. в Російській імперії зароджується рух радикальної молоді, що виразився у «ходінні в народ», створенні революційних гуртків тощо. Участь в нелегальних організаціях брали й жінки, без різниці національності. У «Процесі 193-х» над учасниками «ходіння в народ» проходило близько 20 поляків, з них 9 – жінки [8, с. 169]. Серед них – М. Потоцька, Е. Супінська, А. Сінкевич (Габель), К. Брешко-Брешковська.

Замислюючись над питанням, чим викликана участь жінок у революційних рухах, слід врахувати, що більшість молодих жінок походили із середовища різночинців, збіднілого дворянства. Соціально-економічні реформи 1860–1870-х рр. боляче вдарили по польському населенню Наддніпрянщини, яке одночасно потерпало від антипольської політики царату, що систематизовано впроваджувалась після розгрому січневого повстання [9]. Розуміння соціальної несправедливості і прагнення поліпшити долю найбільш злидених прошарків суспільства – селянства, робітників, штовхало освічену молодь у лави революційного руху. І національність тут не мала важливого значення. Революціонерка з Петербургу Б. Ваховська, чий батько був поляком, у своїх спогадах зізнається, що національно-визвольною боротьбою вона не цікавилась і «завжди була прихильницею боротьби проти економічної нерівності» [8, с. 146].

Польський історик З. Лукавський вважає, що причиною залучення жінок у радикальні організації слід вважати повстанські традиції польських родин [10, с. 194]. Дійсно, більшість молодих жінок попадали до лав революційних сил саме через сімейні традиції. Вихідців із родин засланців сприймали як вірних товаришів, які присвятили себе боротьбі з царизмом. Дівчата

живувались у середовищі, де жінки виконували ролі зв'язкових, зберігали нелегальну літературу, збирали необхідну допомогу, надавали своє житло для зборів або зберігання недозволених речей.

Дослідниця радикального руху в Росії А. Гейфман наголошує на тому, що участь жінок була викликана швидкими змінами в суспільстві і одночасно неможливістю жінок реалізувати свій потенціал в ньому. В революційних гуртках жінки поривали з консервативністю свого середовища, здобували повагу, можливість довести свою значимість [11, с. 20–22].

У революційних гуртках, що діяли 1870-х рр. в Одесі, Харкові, Києві, польські жінки брали участь нарівні з українками чи росіянками. К. Рохальська, яка навчалась на київських вищих жіночих курсах, проводила там революційну агітацію, родина Лісовських, включаючи жінок, утримували конспіративну квартиру, а сім'я Левандовських з Одеси вийшли на демонстрацію проти ув'язнення революціонерів, за що й була засуджена на заслання [12].

Важливою особливістю участі жінок у революційній боротьбі була відмова й від національно-визвольних гасел, й від боротьби за права жінок. Соціальне визволення було головною ідеєю революційних угруповань, тоді як «жіноче» чи «національне» питання посідали другорядне, підпорядковане місце. Характерною особливістю налагодження міжнародної співпраці виступало прагнення змінити соціальний устрій на користь суспільства. Це бажання виявлялось інтернаціональним і було тією віссю, навколо якої оберталась діяльність активістів революційного руху, які обирали радикальні методи боротьби з царатом.

Ще однією сторінкою співпраці польок та українок можна вважати діяльність у організаціях взаємодопомоги. Зародившись у 60-х рр. XIX ст. під впливом ідей ліберального фемінізму, вони стали потужним фактором становлення жіночої самосвідомості і прикладом солідарності.

Товариства взаємодопомоги, взаємної благодійності, трудової допомоги та інші стали з'являться у великих містах України – Києві, Харкові, Одесі. Вони об'єднували жінок за професійною ознакою – товариства акушерок, вчительок, швачок, і допомагали їм в різних галузях життя. Найбільш розповсюдженими напрямками роботи товариств були пошук працевлаштування, дешевого житла та столових, організація додаткового навчання, влаштування дитячих садків, фінансова допомога зі спільної каси та інші.

Національна ідентичність учасниць жіночих організацій взаємодопомоги не була важливим фактором їхньої діяльності. Так, прикладом взаємодії жінок різних національностей було створення у 1906 р. у Києві Товариства взаємної допомоги працюючих жінок. Засновницями цієї організації стали польки, росіянки, українки. Серед них графиня А. Плятер, О. Косач, Л. Щербачева, В. Приходько та інші. Товариство мало на меті поліпшення матеріального становища своїх членів, влаштувало юридичну консультацію, дитячий садок, комерційні курси [6, с. 70].

Таким чином, захист професійних інтересів робітниць став інтегруючим фактором зародження жіночого руху взаємодопомоги. В умовах несправедливої оплати праці, нерегульованого трудового часу, відсутності соціальної захищеності товариства взаємодопомоги демонстрували приклад спільних дій й переваги загальнодемократичних інтересів.

З наведеного можна зробити висновок про те, що спільні дії польських та українських жінок проявлялись там, де здійснювався захист соціальної справедливості і не зачіпалося національне питання. Однак приклади міжнародного порозуміння виявлялись навіть в національно-культурних організаціях. З прийняттям закону 1906 р., що дозволяв функціонування національно-культурних товариств, в українських губерніях створюються українські та польські товариства, що прагнули розповсюджувати національну культуру.

Українські громадські діячки підтримували польський культурно-просвітницький рух. Відомими є спільні акції польських та українських культурних товариств: літературно-мистецькі вечори, де співали польські та українські виконавці, організовані в польському театрі в Києві за ініціативою О. Пчілки [13]. Спільні акції проводились і в Одесі, де хор «Просвіти» виступав на вечорах у «Польському Домі», а після того відбувалось читання творів М. Конопницької, на концертах щонеділі відбувались декламації членів «Просвіти» українською мовою [14, арк. 13, 18].

Польські та українські товариства прагнули підтримати національну культуру. Таке співробітництво доводить, що на початку XX ст. в середовищі міської інтелігенції не тільки не було конфронтації між людьми різних національностей, але й відмічалось прагнення творити спільний культурний простір.

Співпраця виявлялась і в сфері благодійництва, і в товариствах що боролись з проституцією. У 1907 р. за ініціативою жінок, серед яких українки, росіянки, єврейки й польки, в Житомирі подано прохання до влади про створення «Товариства захисту жінок». Подібні товариства працювали і в Києві, і в Одесі. Завданням житомирського товариства повинні були стати профілактичні заходи щодо поширення проституції: лекції, видання періодичного друкованого органу, публічні заходи, а також влаштування притулку для жінок, створення умов для отримання ними професії та гідного заробітку, захист їх інтересів в судах [15, арк. 2,3]. Але місцева влада не дозволила відкриття

названого товариства із-за формальних вимог. Спільні ініціативи польського та українського жіноцтва були продиктовані потребами допомоги жінкам, незважаючи на національність, і ця спільна мета, що виражалась у протидії ганебному ставленню суспільства й держави до долі жінки, об'єднувала прогресивні і українські, і польські кола.

Співіснування національних жіночих товариств в Наддніпрянщині продиктовано політикою царату, що подавляв формування національної свідомості народів Російської імперії. Нечисленність польського населення в регіоні не завадила польським жінкам виявляти активність в різних сферах громадського життя.

Подібний феномен зустрічається і в західноукраїнських землях, що входили до складу Австро-Угорщини. Тут також була створена розгалужена мережа українських та польських жіночих товариств. Однак, на відміну від Наддніпрянщини, між ними не було взаємодії та співробітництва. Дослідниця жіночого руху в Галичині О. Маланчук-Рибак підкреслює, що між жіночими організаціями існувала конкуренція, що була спричинена напруженості міжнаціональних відносин в країні [16, с. 239].

Причиною того, що в Наддніпрянщині утворилась інша ситуація, можна вважати суспільно-політичні умови двох держав. Більш демократичне законодавство Австро-Угорщини дозволяло створювати різноманітні організації, в тому числі й жіночі [17]. Польське населення Галичини мало більше можливостей і ресурсів для розповсюдження своїх національних товариств та об'єднань. Саме це турбувало українських громадських діячів, які намагались відстояти свій вплив на українське населення краю.

Польські організації Наддніпрянщини були нечисленні і гуртували польське населення, позбавлене національних прав так же, як і українське. В цьому регіоні вони не претендували на політичне лідерство і обмежували свій вплив етнічними поляками, що не викликало, й не могло викликати протидії з боку українських громадських товариств.

Жіночі товариства, як польські, так і українські, прагнули підтримати жіноцтво. Їх акції та громадська діяльність були схожі. Українські та польські жінки, які входили до складу національно-культурних товариств, співпрацювали й налагоджували міжнаціональний діалог. Основою для співпраці виступало розуміння соціальної несправедливості й пригноблення, нехтування національними правами в Російській імперії. Взаємоповага і визнання спільної мети стали тими базовими інтегруючими чинниками, на яких ґрунтувалась взаємодія польських та українських жінок.

Список використаних джерел

1. Бовуа Д. Битва за землю в Україні 1863–1914. Поляки в соціо-етнічних конфліктах / Д. Бовуа. – Київ: Критика, 1998. – 410 с.
2. Гудь Б. В. Українсько-польські конфлікти XIX– першої половини XX ст.: етносоціальний аспект: дис. докт. іст. наук / Б. В. Гудь. – Львів, 2008. – 445 с.
3. Білобровець О. М. Суспільно-політичний рух поляків Правобережної України у 1863–1914 рр.: дис... канд. іст. наук / О. М. Білобровець. – Київ, 2006. – 230 с.
4. Польська культура в житті України. Історія. Сучасність. – К., 2002. – 264 с.
5. Шахрай Т.О. Польська шляхетська верства в суспільно-політичному та культурному житті Волині (1900–1914 рр.) / Т.О. Шахрай // *Ucrainika Polonica*. – Київ, Житомир, 2004. – Т. I. – С. 96–111.
6. Богачевська-Хом'як М. Білим по білому. Жінки в громадському житті України 1884–1939 / М. Богачевська-Хом'як. – К.: Либідь, 1995. – 424 с.
7. Смоляр Л. Минуле заради майбутнього. Жіночий рух Наддніпрянської України II пол. XIX – поч. XX ст. Сторінки історії / Л. Смоляр. – Одеса: Астро Принт, 1998. – 408 с.
8. Снытко Т. Г. Русское народничество и польское общественное движение (1865–1881) / Т. Г. Снытко. – М.: Наука, 1969. – 476 с.
9. Щербак М. Г. Національна політика царизму на Правобережній Україні (друга половина XIX – початок XX ст.) / М.Г. Щербак. – К.: б.в., 1997. – 91 с.
10. Łukawski Z. Ludność polska w Rosii: 1863–1914 / Z. Łukawski. – Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1978. – 229 s.
11. Гейфман А. Революционный террор в России. 1894–1917 / А. Гейфман. – М.: КРОН-ПРЕСС, 1997. – 448 с.
12. Ніколаєнко О. О. Революційна діяльність польських жінок в Наддніпрянщині в 1870–1914 рр. / О. Ніколаєнко // *Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць*. – К., 2014. – Вип. 81. – С. 22–26.
13. «Kraj». – Sankt Petersburg, 1882–1913.
14. Державний архів Одеської області, ф. 2, оп.7, спр. 38.
15. Державний архів Житомирської області, ф. 329, оп. 1, спр. 14.
16. Маланчук-Рибак О. Ідеологія та суспільна практика жіночого руху на західноукраїнських землях XIX – першої третини XX ст.: типологія та європейський культурно-історичний контекст / О. Маланчук-Рибак. – Чернівці, 2006. – 499 с.
17. Orzel J. Sytuacja społeczno-polityczna kobiet na ziemiach polskich w XIX wieku / J.Orzel // *Kobieta w polityce* / Red. Marszałek-Kawy. – Toruń, 2009. – S. 214–229.

Ольга Николаенко

СОТРУДНИЧЕСТВО ПОЛЬСКИХ И УКРАИНСКИХ ЖЕНЩИНЫ НАДДНИПРЯНЩИНЫ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX – НАЧАЛЕ XX ВВ.

Во второй половине XIX – начале XX вв. польские и украинские женщины Наддніпрянской Украины взаимодействовали в различных организациях, среди которых революционные кружки, общества взаимопомощи, культурно-просветительские организации и благотворительные

объединения. Основой сотрудничества стало осознание социальной несправедливости, национальная политика царизма, направленная на притеснения в сфере культуры и образования национальных групп, стремление защитить профессиональные интересы женщин. Совместные общественные акции и инициативы городской интеллигенции стали примером женской толерантности и солидарности.

Ключевые слова: польские женщины, украинские женщины, Надднепрянская Украина, общественное движение, женское движение.

Olga Nikolaienko

THE COOPERATION OF THE POLISH AND UKRAINIAN WOMEN IN UKRAINIAN PROVINCES OF THE RUSSIAN EMPIRE IN THE SECOND HALF OF XIX – BEGINNING OF XX CENTURIES

In the second half of XIX-beginning of XX centuries Polish and Ukrainian women in Ukrainian provinces of the Russian Empire interacted in various organizations, among them the revolutionary circles, societies, cultural and educational organizations and charitable associations. The basis for cooperation was the awareness of social injustice, national policies aimed at the government oppression in the sphere of culture and education of ethnic groups, the desire to protect the professional interests of women. Joint public actions and initiatives of urban intellectuals have become an example of women's tolerance and solidarity.

Key words: Polish women, Ukrainian women, in Ukrainian provinces of the Russian Empire, social movement, the women's movement.